

Володимир Дальський

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ЕНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПОЛІТИКИ ЄС ЩОДО ДЕРЖАВ ПІВДЕННОГО І СХІДНОГО СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я

Volodymyr Dalskyi

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

ENERGY ASPECT OF THE EU'S POLICY TOWARDS SOUTHERN AND EASTERN MEDITERRANEAN STATES

The article surveys the main factors, the peculiarities of development and the ways of implementing of the energy component of the EU's policy towards the countries of the Southern and Eastern Mediterranean at the present stage. The author shows how the EU's policy was implemented in the context of regional relations under a complex harmonization system of stakeholders' interests at three levels: the supranational, the level of member states' national interests and individual business groups.

The events that are surveyed in the article reveals the consequences of internal processes in the European Union, Mediterranean regional dynamics, the impact of the Russian factor, global economic trends, and so on. Considerable attention is paid to the influence of security factors on the framing of regional energy cooperation.

Keywords: European Union, Barcelona Process, Euro-Mediterranean Partnership, European Neighborhood Policy, Union for the Mediterranean, Euro-Mediterranean Energy Forum, Mediterranean Solar Plan, energy policy, gas supply, renewable energy.

На сучасному етапі енергетична складова політики Європейського Союзу щодо країн Південного та Східного Середземномор'я як цілісного регіону проявилась з початком розбудови такого багатостороннього формату взаємодії як Барселонський процес, що був започаткований заснуванням 1995 року у м. Барселона Євро-Середземноморського партнерства (ЄМП) між ЄС та його південними сусідами. Серед низки амбіційних цілей, визначених Барселонською декларацією, поглиблення співпраці в енергетичній сфері займало вагоме місце¹. Так уже 1996 року Європейська комісія (ЄК) випустила окреме комюніке, повністю присвячене питанню взаємодії у євро-середземноморському форматі, де виклала своє бачення щодо необхідності глибокої і якнайшвидшої кооперації між ЄС та його середземноморськими партнерами, особливо, коли мова заходила про налагодження постачання енергоносіїв з південного та східного берегів Середземного моря до Європи². У цілому консолідована позиція головного виконавчого органу ЄС у цьому документі просувала ідею нагальності розбудови по обидва береги Середземного моря інтегрованого і прозорого енергетичного простору, розбудованого на ринкових засад і єдиних регуляторних правилах. Підготовку і роботу з досягнення цієї амбіційної мети ЄК запропонувала зосередити через два канали: політичну частину віддати головам енергетичних відомств держав-членів ЄС та їхніх середземноморських держав-партнерів у формі міністерської конференції, а практичну роботу зосередити у Євро-Середземноморському енергетичному форумі (ЄСЕФ), який би провадився за участі експертів, котрі б представляли відповідні держави.

Утім, попри рішучу риторику ЄК, а також порівняно швидкий запуск, запропонованих нею переговорних форматів, сам процес виявився далеким від очікувань: так перша міністерська

¹ Barcelona declaration adopted at the Euro-Mediterranean Conference (28 November 1995). <http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/euromed/docs/bd_en.pdf> (2017, листопад, 10).

² Communication from the Commission to the European Parliament and the Council Concerning the Euro-Mediterranean Partnership in the Energy Sector, European Commission (3 April 1996). <<https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5f9449ef-b054-418d-be7a-dd9030694ac5/language-en>> (2017, листопад, 10).

конференція відбулась уже 1996 року у Трієсті, але наступні у Римі і Афінах зібрались лише 2003 року, а ЄСЕФ, провівши установче зібрання у Брюсселі 1997 року, вдруге організований був лише 2000 року у Гранаді, після чого його діяльність стала примарною: наприклад, вже 2003 року в Афінах його сполучили з міністерською конференцією.

Серед причин такого підсумку ініціатив ЄК можна назвати як невдачу Барселонського процесу загалом здебільшого через політичні обставини, наприклад, провал арабо-ізраїльського врегулювання і відмову мусульманських партнерів ЄС від будь-яких спільних проєктів з Ізраїлем, так і те розуміння спільних правил, яке пропонували європейські посадовці: для представників Євросоюзу базою будь-яких спільних проєктів навіть із третіми країнами має бути доробок спільноти (*Acquis communautaire*), тобто законодавство Європейського Союзу, що не влаштовує його середземноморських партнерів, уряди яких традиційно оперують різними аспектами енергетичної тематики через призму свого специфічного бачення власних державних інтересів, яке часто означає підтримку позаринкової і непрозорої регуляторної політики в енергетичній сфері задля надання переваг для своїх експортерів, соціальної сфери тощо.

Разом із тим подальші спроби ЄС переадресувати свою політику щодо середземноморських партнерів незмінно мали і енергетичний вимір. Так запровадження 2003-2004 року Європейської політики сусідства (ЄПС), котра охопила разом із країнами Східної Європи також і середземноморські держави, мало вплив і на співпрацю з останніми в енергетичній сфері. Нововведенням нової політики стало посилення двостороннього виміру відносин Європейського Союзу зі своїми сусідами, який якраз і був покликаний інтенсифікувати відносини окремо з кожною державою-партнером ЄС щодо тих питань, де багатосторонній формат ЄМП був безсилем.

Відповідно до ЄПС Єврокомісія запропонувала кожній середземноморській державі, котра приєднається до такого формату сусідства, укласти двосторонній план дій з поглиблення співробітництва, що охоплював би найважливіші теми саме двосторонніх відносин, серед яких своє місце мали і питання енергетики: таким чином ЄС з одного боку намагався роз'єднати переговорні процеси з енергетики і питань міжнародної політики, а з іншого – наблизити позицію кожної окремої держави-сусіди з енергетичних питань до позиції Європейського Союзу тією мірою, якою ця країна буде готова до зближення без прив'язки до готовності інших держав регіону.

Таким чином офіційна позиція ЄК констатувала, що головним завданням енергетичної складової політики ЄС у Середземномор'ї є не просто створення єдиного енергетичного простору у регіоні через багатосторонню співпрацю, а саме включення середземноморських партнерів до енергетичного простору Європейського Союзу і у подальшому ця думка лише деталізувалась в офіційних документах. Наприклад, Зелена книга 2006 року під назвою "Європейська стратегія зі сталої, конкурентної та безпечної енергії" пропонувала поширити внутрішні правила взаємодії в енергетичній сфері, консолідовані у Договорі про заснування Енергетичного співтовариства, на держави-партнери ЄС¹, а інший документ, випущений Єврокомісією того ж року стверджував необхідність "розширити внутрішній ринок ЄС через поширення Договору про заснування Енергетичного співтовариства задля включення готових до цього держав Європейської економічної зони та Європейської політики сусідства"².

У цілому такий підхід визнавав також, що отримати консолідовану позицію середземноморських сусідів ЄС хоча б в енергетичній сфері не видається можливим з огляду на значні відмінності у їхніх можливостях та зацікавленостях: наприклад, узгодити інтереси країн-експортерів енергоносіїв, та електроенергії, таких як Алжир, країн-імпортерів і країн-транзитерів, таких як Марокко, у багатосторонньому форматі значно важче, ніж домовлятися з ними поодиночі.

Прикметно, що якщо у 90-ті роки енергетична складова відносин ЄС з середземноморськими партнерами розглядалась ЄК здебільшого у контексті загального співробітництва, або ж економічних відносин, а у межах ЄПС енергетика фактично розглядаються вже у межах безпекової складової таким чином, що деякі дослідники застосовують до такого ідейного дрейфу термін "сек'юритизація"³. Підтвердженням такої еволюції є актуалізація

¹ A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy. Green Paper. European Commission, (8 March 2006). <http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf> (2017, листопад, 10).

² An External Policy to Serve Europe's Energy Interests, Joint Paper by the European Commission and the Secretary-General/High Representative (30 May 2006). <<http://aei.pitt.edu/39623/1/st09971.en06.pdf>> (2017, листопад, 10).

³ Lavenex, S. (2004). EU external governance in 'wider Europe'. *J. Eur. Public Policy*, 11 (4), 680–700.

енергетичної складової у загальному дискурсі зовнішньополітичної діяльності ЄС. Так після розширень ЄС 2004 і 2007 років, коли його членами стали енергодефіцитні країни Центральної та Південно-Східної Європи, які ще більше посилили залежність ЄС від зовнішніх постачальників енергоносіїв, і газових блокад Росії проти України 2006 та 2009 років, що відчутно позначились на окремих членах Європейського Союзу, посадовці ЄС переосмислили енергетику саме у безпекових категоріях. Офіційна статистика у цей період виглядала невтішно: так, на 2006 рік, коли Росія відкрито почала використовувати газовий важіль з політичною метою, вона контролювала близько 40,4% імпорту газу до ЄС разом з Болгарією з Румунією, що мали стати його членами наступного року, близько 23,3% – Норвегія, а середземноморські партнери ЄС Алжир та Єгипет забезпечували відповідно близько 17,5% і 2,6% газового імпорту, ще 2,6% постачала Лівія, котра не брала участі у ЄПС, але гіпотетично могла долучитись до спільних енергетичних проектів¹.

Одним з наслідків цих подій стало підвищення уваги ЄК до розбудови двостороннього стратегічного партнерства з важливої в енергетичному плані державами Середземномор'я, зокрема Алжиром, Єгиптом та Марокко, а також запуск єврокомісаром з енергетики формату Євро-Середземноморського енергетичного партнерства (ЄСЕП) та його плану дій на 2008-2013 роки на 5-й Євро-Середземноморській конференції міністрів у Лімасолі, що відбулась 2007 року.

Разом з таким проясненням позиції ЄК вирішила інтенсифікувати і практичну складову просування своїх поглядів в регіоні. Наприклад новий консолідований фінансовий інструмент, запроваджений ЄС для втілення завдань у межах політики сусідства, ENPI, став джерелом фінансування низки форматів співпраці приватних енергетичних компаній з ЄС та середземноморських держав, таких як Асоціація середземноморських енергетичних регуляторів (MedReg), Асоціація середземноморських операторів магістральних мереж (Med-TSO) тощо.

У такому контексті черговий перезапуск Євро-Середземноморського партнерства у форматі Союзу заради Середземномор'я, проведений 2008 року з ініціативи президента Франції Ніколя Саркозі протягом періоду головування Парижу у ЄС одразу мав уже один із очевидних напрямів поглиблення регіональної взаємодії. Оскільки причини невдачі багатосторонньої співпраці у межах попереднього формату Барселонського процесу залишались незмінними, Союз заради Середземномор'я та ЄСЕП потребували масштабних проектів та нових тем взаємодії. І таким проектом став запущений 2008 року Середземноморський план сонячної енергетики (СПСЕ) – ініціатива з розбудови потужностей з виробництва електрики на основі відновлювальних джерел енергії на території середземноморських партнерів з подальшою можливістю приєднання цих потужностей до енергетичної системи ЄС.

Промоутером актуалізації теми відновлювальних джерел енергії та її втілення через СПСЕ у контексті середземноморської політики ЄС стала ініціатива німецьких промислових концернів та громадських організацій під назвою DESERTEC², яка завдяки зеленим набула значної політичної підтримки спочатку у Німеччині, а протягом німецького головування в ЄС 2007 року і у Брюсселі, посприявши ухваленню Європейською Радою у березні того року амбіційної мети у покриття 20% енергетичних потреб Європейського Союзу з відновлювальних джерел³. З прийняттям же ЄС 2009 року пакету законодавчих норм Climate action and renewable energy (CARE) щодо запобігання змінам клімату та розвитку відновлювальних джерел енергії адепти DESERTEC лише посилили свої позиції. Так стаття 9 директиви 2009/28/ЄС, що входить до пакету CARE, дозволяє державам ЄС імпортувати зелену енергію з третіх країн⁴.

Не оминула діяльність DESERTEC і процесу створення Союзу заради Середземномор'я, коли під час торгу між французьким президентом Ніколя Саркозі з партнерами у ЄС та брюссельською

¹ Main origin of primary energy imports, EU-27, Eurostat (30 April 2009). <[http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-27\(%25_of_extra_EU-27_imports\).PNG&direction=next&oldid=1157](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-27(%25_of_extra_EU-27_imports).PNG&direction=next&oldid=1157)> (2017, листопад, 10).

² White Book – Clean Power from Deserts: The Desertec Concept for Energy, Water and Climate Security (2008). Hamburg; Desertec Foundation. <http://www.dun-eumena.com/sites/default/files/files/doc/trec_white_paper.pdf> (2017, листопад, 10).

³ Presidency Conclusions of the Brussels European Council (9 March 2007). <<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7224-2007-INIT/en/pdf>> (2017, листопад, 10).

⁴ Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC (23 April 2009) <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32009L0028>> (2017, листопад, 10).

бюрократією щодо схвалення його середземноморської ініціативи саме німецька сторона наполягла на актуалізації питання відновлювальної енергетики у Євро-Середземноморському партнерстві.

Для Європейської Комісії розбудова проєктів зеленої енергетики на території середземноморських сусідів виглядала привабливою у тому числі через міркування енергетичної безпеки ЄС: збільшення генерації відновлювальної енергетики у країнах-експортерах традиційних енергоносіїв на кшталт Алжиру дозволило б цим гравцям частково задовольнити свої внутрішні енергетичні потреби без витрачання, наприклад, газу, додаткові обсяги якого вивільнилися б для постачання на ринок Європейського Союзу, що зменшувало б залежність останнього від РФ. Крім того, ЄС отримав би додаткове джерело постачання електроенергії у разі потреби, певний резерв зеленої енергії, тобто питання гострого дефіциту електрики для ЄС не було актуальним, але додатковий інструмент підтримання енергетичної безпеки заперечень не викликав. Разом із тим для посадовців у Брюсселі було привабливим, що СПСЕ працюватиме на просування ідеї зближення регуляторної політики в енергетичній сфері між берегами Середземного моря, без чого успішність проєкту не могла бути досягнута.

Важливо те, що слідом за німецьким промисловим лобі до проєкту долучились зацікавлені кола з інших держав ЄС: так 2009 року група з 13 приватних компаній, здебільшого німецьких, заснувала DESERTEC Industrial Initiative (DII) для розробки проєктів, пов'язаних з СПСЕ, вже через рік з'явився французький промисловий консорціум Medgrid, спрямований на розбудову ліній електропередачі у Середземномор'ї, а пізніше італійські компанії утворили Renewable energy solutions for the Mediterranean (Res4Med)¹.

Утім, попри значну підтримку СПСЕ на рівні приватних компаній, держав-членів ЄС та Європейської Комісії доля проєкту склалась далеко від очікувань. Спочатку розвиток світової економічної кризи, зниження споживання електрики у ЄС та стрімкий розвиток сектору відновлювальних джерел енергії у його державах-членах призвів до надлишку генерації електроенергії в ЄС і послаблення привабливості проєкту для приватних гравців з економічних міркувань, причому перегляд обсягів і доцільності своєї участі у відповідних проєктах торкнувся навіть ініціаторів DESERTEC Industrial Initiative, таких як Bosch, Siemens, E.ON, Bilfinger тощо. Ситуація змінилась так докорінно, що лобісти СПСЕ навіть почали досліджувати варіанти експорту електрики з ЄС до країн Середземномор'я².

Структури Союзу заради Середземномор'я та підтримувані ним організації намагались коригувати акценти реалізації СПСЕ, переносючи наголос з перспектив імпорту енергії з відновлювальних джерел до ЄС із країн Середземномор'я на саму важливість інтеграції електричних та енергетичних систем різних частин Середземномор'я як взаємно вигідної бази для торгівельних відносин в енергетичній сфері³. Але неочікуваного удару по СПСЕ було завдано на політичному рівні у грудні 2013 року на міністерській конференції Союзу заради Середземномор'я, коли після розробки технічних питань реалізації на експертному рівні мав бути затверджений генеральний план проєкту, що відкрило б шлях для інвестицій у практичні складові СПСЕ.

План тоді не був затверджений, причому не через традиційний опір середземноморських сусідів ЄС, котрі якраз підтримували його, а через фактичне вето іспанської делегації, яка намагалась захистити своїх національних виробників зеленої енергії, що стикнулись у цей час з проблемою перевиробництва і збуту своєї генерації, від ще більших втрат у результаті початку продажу марокканської зеленої енергії до ЄС. Крім того іспанський представник опонував позиції Німеччини і Марокко щодо "статистичної", а не фізичної передачі електроенергії електромережами з Південного Середземномор'я до Європи, що вочевидь зменшувало втрати при передачі, а з ними і собівартість виробленої у північноафриканських країнах енергії на користь кінцевого покупця і виробника, але водночас прибиравало переваги іспанської електроенергії у порівнянні з південною альтернативою⁴. Відповідний хід одного з ключових, передусім з географічної точки зору, гравців

¹ Carafa, L. (2015). Policy and markets in the MENA: the nexus between governance and renewable energy finance. *Energy Procedia*, 69, 1696–1703.

² Desert Power: Getting Started – The Manual for Renewable Electricity in MENA – Policy Report (2013). <[https://www.db.com/cr/de/docs/Desert-Power-Getting-Started-Full-Report-English-Screen\(1\).pdf](https://www.db.com/cr/de/docs/Desert-Power-Getting-Started-Full-Report-English-Screen(1).pdf)> (2017, листопад, 10).

³ Mediterranean Project. <<http://www.med-tso.com/mediterranean.aspx?f=>> (2017, листопад, 10).

⁴ Carafa, L. (2015). Policy and markets in the MENA: the nexus between governance and renewable energy finance. *Energy Procedia*, 69, 1696–1703.

на руйнацію чи не найперспективнішого проекту у межах енергетичного виміру Союзу заради Середземномор'я фактично перевів у фазу стагнації реалізацію проектів інтеграції електричних систем по обидва боки Середземного моря.

Утім 2014 рік позначився двома подіями, котрі реанімували переговорний процес. З одного боку анексія Росією Криму і розгортання російсько-українського збройного протистояння на Сході України зі стрімким погіршенням відносин двох держав, як ніколи, актуалізували безпекову складову загальної політики ЄС в енергетичній сфері: стало зрозуміло, що військовий конфлікт РФ як найбільшого постачальника газу до держав Європейського Союзу з найважливішим транзитером за поганого сценарію може обернутись справжнім шоком для спільноти загалом, і для окремих країн-членів з Центральної і Південно-Східної Європи, залежних від російського газу майже повністю, зокрема. У подальшому такий хід подій затвердив газову складову у якості центральної теми як усього енергетичного порядку денного ЄС, так і його середземноморського виміру. З іншого боку на цей рік припало головуванням у Європейській Раді однієї з найбільш зацікавлених у середземноморському енергетичному діалозі держав, причому залежної від імпорту енергоносіїв, – Італії, що не могло не позначитись на поживленні регіональних ініціатив.

Вже у березні 2014 року із загостренням кримської проблематики Європейська Рада звернулась до Європейської Комісії із дорученням "провести глибоке дослідження європейської енергетичної безпеки і до червня 2014 року представити всеосяжний план зі зменшення енергетичної залежності ЄС"¹. Прикметно, що у відповідному комюніке вже недвозначно виокремлювався один з напрямів досягнення поставленого завдання через "розвиток міжнародних підключень", які "також мають включати Іберійський півострів та середземноморський простір"².

У травні вже ЄК випустила комюніке щодо стратегії енергетичної безпеки, де енергетика постулювалась складовою зовнішньої політики ЄС, а одним з інструментів безпеки пропонувалось зробити Середземноморський газовий хаб³. У липні 2014 відбулась конференція на Мальті, присвячена безпеці газопостачання у Середземномор'ї, що зібрала міністрів держав ЄС та їхніх сусідів, представників Європейської Комісії та промислових кіл, де голови енергетичних відомств країн-учасниць заснували Середземноморську платформу співпраці у газовій сфері.

У такому контексті наростання домінування газової проблематики на організованій італійським урядом 19 листопада 2014 року у Римі конференції високого рівня з Євро-Середземноморського енергетичного співробітництва зацікавлені сторони узгодили свої основні інтереси, вирішивши структурувати регіональну співпрацю у сфері енергетики за трьома платформами: газовою платформою, платформою регіонального ринку електрики та платформою відновлювальної енергії й енергоефективності. Таким чином політично інтереси промислових груп, зацікавлених у розвитку електромереж та зеленої енергії, були організаційно захищені від наступу газової тематики з фактичним гарантуванням підтримки з боку ЄС та його структур, хоча формат реалізації платформ засвідчив, що певна відчуженість між ними має місце. Так, формально реалізація усіх трьох платформ була покладена на структури Союзу заради Середземномор'я, але його секретаріат разом з вище згаданими профільними асоціаціями MedReg та Med-TSO зайнявся координацією роботи другої і третьої платформ, а роль секретаріату для газової платформи у листопаді 2015 року був покладений на промислову асоціацію Середземноморська енергетична обсерваторія (ОМЕ), яка організовувала вже першу зустріч цієї платформи 9 березня 2016 року⁴, як і зокрема зустріч 19 вересня 2017 року у Парижі⁵.

¹ Conclusions of the European Council (21 March 2014). <<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7-2014-REV-1/en/pdf>> (2017, листопад, 10).

² Conclusions of the European Council (21 March 2014). <<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7-2014-REV-1/en/pdf>> (2017, листопад, 10).

³ European Energy Security Strategy. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council (28 May 2014). <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52014DC0330>> (2017, листопад, 10).

⁴ The first meeting of the UfM Platform on Gas, successfully took place on 9 March 2016, Barcelona (9 March 2016), *OME news*. / <<http://www.ome.org/ome-news/first-meeting-ufm-platform-gas-successfully-took-place-9-march-2016-barcelona/>> (2017, листопад, 10).

⁵ Another step in the energy cooperation in the euro-mediterranean region (19 September 2017), *OME news*. <<http://www.ome.org/ome-news/kick-off-meetings-ufm-gas-platform-working-groups/>> (2017, листопад, 10).

У цілому закономірно, що після 2014 року увага до газової тематики усе ж превалює як у загальному контексті енергетичної політики ЄС, так і у регіональному середземноморському її вимірі. Наприклад у комюніке Європейської комісії лютого 2015 року щодо створення Європейського енергетичного союзу регіон згадується саме у контексті Середземноморського газового хабу¹, після чого практична робота за над цією ідеєю і почалась.

Разом із тим у тому ж році керівництво ЄС усвідомило необхідність посилення двосторонньої співпраці у газовій сфері через наростання певних негативних тенденцій. Так, газова тематика превалювала і під час візиту у травні 2015 року єврокомісара з енергетики до Алжира і Марокко, і у заснованому тоді політичному діалозі щодо енергетики між ЄС і Алжиром, що було значною мірою викликано падінням частки останнього у газовому імпорті Європи через сильну конкуренцію з боку РФ, Норвегії та Катару².

Висновки. Таким чином енергетична складова політики ЄС у Середземномор'ї протягом останніх двох десятиліть значно актуалізувалась, але зазнала відчутного дрейфу від економічної тематики до безпекового виміру, що значною мірою було викликано важливістю співробітництва ЄС з державами регіону у газовій сфері, політизацію якої стимулювала діяльність Росії у цей період.

У той же час намагання розвивати альтернативні енергетичні теми з боку ЄС, наприклад зеленої енергетики, наштовхнулось на складність механізму узгодження інтересів гравців наддержавного, національного і бізнесового рівня. Значною перешкодою для інтеграційних процесів у регіоні стала також позиція середземноморських сусідів ЄС, котрі не були готові відкривати свої ринки на умовах повної адаптації до європейського законодавства, зокрема регуляторної політики ЄС.

References:

1. Barcelona declaration adopted at the Euro-Mediterranean Conference (28 November 1995). <http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/euromed/docs/bd_en.pdf> (2017, November, 10). [in English].
2. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council Concerning the Euro-Mediterranean Partnership in the Energy Sector, European Commission (3 April 1996). <<https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5f9449ef-b054-418d-be7a-dd9030694ac5/language-en>> (2017, November, 10). [in English].
3. A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy. Green Paper. European Commission, (8 March 2006) <http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf> (2017, November, 10). [in English].
4. An External Policy to Serve Europe's Energy Interests, Joint Paper by the European Commission and the Secretary-General/High Representative (30 May 2006) <<http://aei.pitt.edu/39623/1/st09971.en06.pdf>> (2017, November, 10). [in English].
5. Lavenex, S. (2004). EU external governance in 'wider Europe'. *J. Eur. Public Policy*, no. 11 (4), 680–700 [in English].
6. Main origin of primary energy imports, EU-27, Eurostat (30 April 2009). <[http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-27\(%25_of_extra_EU-27_imports\).PNG&direction=next&oldid=1157](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-27(%25_of_extra_EU-27_imports).PNG&direction=next&oldid=1157)> (2017, November, 10). [in English].
7. White Book – Clean Power from Deserts: The Desertec Concept for Energy, Water and Climate Security (2008). Hamburg; Desertec Foundation <http://www.dun-eumena.com/sites/default/files/files/doc/trec_white_paper.pdf> (2017, November, 10). [in English].
8. Presidency Conclusions of the Brussels European Council (9 March 2007) <<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7224-2007-INIT/en/pdf>> (2017, November, 10). [in English].
9. Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC (23 April 2009) <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32009L0028>> (2017, November, 10). [in English].
10. Carafa, L. (2015). Policy and markets in the MENA: the nexus between governance and renewable energy finance. *Energy Procedia*, no. 69, 1696–1703 [in English].

¹ Energy Union Package. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council (25 February 2015). <https://setis.ec.europa.eu/system/files/Communication_Energy_Union_en.pdf> (2017, листопад, 10).

² Algeria's gas exports to EU set to rise 15 percent in 2016: official (4 May 2016). *Reuters*. <<https://www.reuters.com/article/us-algeria-energy/algerias-gas-exports-to-eu-set-to-rise-15-percent-in-2016-official-idUSKCN0XV0UG>> (2017, листопад, 10).

11. Desert Power: Getting Started – The Manual for Renewable Electricity in MENA – Policy Report (2013). <[https://www.db.com/cr/de/docs/Desert-Power-Getting-Started-Full-Report-English-Screen\(1\).pdf](https://www.db.com/cr/de/docs/Desert-Power-Getting-Started-Full-Report-English-Screen(1).pdf)> (2017, November, 10). [in English].
12. Mediterranean Project. <<http://www.med-tso.com/mediterranean.aspx?f=>> (2017, November, 10) [in English].
13. Conclusions of the European Council (21 March 2014) <<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7-2014-REV-1/en/pdf>> (2017, November, 10). [in English].
14. European Energy Security Strategy. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council (28 May 2014). <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52014DC0330>> (2017, November, 10). [in English].
15. The first meeting of the UfM Platform on Gas, successfully took place on 9 March 2016, Barcelona (9 March 2016), OME news [in English]. <<http://www.ome.org/ome-news/first-meeting-ufm-platform-gas-successfully-took-place-9-march-2016-barcelona/>> (2017, November, 10).
16. Another step in the energy cooperation in the euro-mediterranean region (19 September 2017), OME news <<http://www.ome.org/ome-news/kick-off-meetings-ufm-gas-platform-working-groups/>> (2017, November, 10). [in English].
17. Energy Union Package. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council (25 February 2015) <https://setis.ec.europa.eu/system/files/Communication_Energy_Union_en.pdf> (2017, November, 10). [in English].
18. Algeria's gas exports to EU set to rise 15 percent in 2016: official (4 May 2016), Reuters <<https://www.reuters.com/article/us-algeria-energy/algerias-gas-exports-to-eu-set-to-rise-15-percent-in-2016-official-idUSKCN0XV0UG>> (2017, November, 10). [in English].